

Buvári Márta

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

Olvastam a *Magyar Orvosi Nyelv* augusztusi számában a *hatásos és hatékony* használatáról, jelentéséről szóló vitát. Mivel mind a kettőnek a *hat* a töve, csak önkényesen lehet különbséget tenni. Érzésem szerint inkább a *hatékony* jelenthetné azt, hogy *valamire* alkalmazható, a *hatásos* pedig a mértéket jelölhetné. Hogy ne csak érzésből foglaljak állást, megnéztem a két képzőt, mert a különbség ezekben van. Az *-ékony* képzővel a *magyar nyelv szóvégmutato szótár*ban ilyen szavak vannak: *fáradékony, olvadékony, fogékony, hajlékony, mállékony, illékony, bomlékony, találékony, tanulékony, mozgékony, lobbanékony, nyúlékony* stb. Mindegyik esetben azt jelenti, hogy valaki, valami hajlamos valamire. Az *-s* nagyon általános képző, sok mindenre használjuk. Alapjelentése: valami van benne, valamije van, valami jellemző rá. De van olyan alkalmazása is, amikor azt fejezi ki, hogy inkább olyan, mint más hasonló, vagy a kelleténél jobban. Például ha sós az étel, ez nemcsak azt jelenti, hogy van benne só, hanem hogy több van benne a kelleténél. Ha dallamos egy zenemű, akkor több, jobb dallam van benne, mint sok másban. A vagyonosnak sok vagyona van. A gyomos kertben nemcsak van gyom, hanem sok van. Ezek a példák igazolni látszanak megérzésemet. A körülményeket és pláne a költségességet elég nehéz belemagyarázni bármelyik szóba. Legfeljebb úgy, hogy *költséghatékony* – ezt szokták mondani, vagy egyszerűen *gazdaságos*.

HOZZÁSZÓLÁS

Bősze Péter

Az orvosi nyelvhasználatban valóban a *hatékony* jelenti azt, hogy alkalmazható, a *hatásos* pedig, hogy hat valamire, valami ellen, magában foglalva a mértékértelmezést is.

Hatásos gyógyszer a méhrák ellen – pusztítja a méhráksejteket. Természetesen fokozható: *nagyon hatásos*. Hasonló a jelentése a *hatásosan pusztítja a méhráksejteket* fogalmazásnak is.

A hatékony magában foglalja, hogy hatásos, ezért alkalmazható. *Ez hatékony kezelése a méhráknak, mert hatásosan pusztítja a méhráksejteket.*

Ennek alapján a *hatásvizsgálat* és a *hatékonyságvizsgálat* értelmezése más:

A *hatásvizsgálat*ban az vizsgálják, hogy például valamelyik gyógyszer elpusztítja-e, és ha igen, mennyire öli meg a méhráksejteket. A *hatékonyságvizsgálat* pedig azt tanulmányozza, hogy az adott gyógyszer alkalmazható-e a méhrákos betegek kezelésére.

Kiss László

Tisztelt Szerkesztőség!

Élvezettel olvastam a *Magyar Orvosi Nyelv* 2020. augusztusi számában Nyáry Szabó László és Palkovits Miklós szellemes pengéváltását. Mint orvostörténész figyeltem fel a Palkovits Miklós által feltett kérdésre: „...hogyan jutott a bécsi bulvár lap tudomására Röntgen felfedezésének híre?”

Mivel éppen a *Prágai Tükör* című lap 2021. évi első számába készítettem „A rejtélyes X-sugarak – a röntgenológia kezdetei Cseh- és Morvaországban” című dolgozatomat, az említett kérdést én is feltettem magamnak. A választ meg is találtam Zsebők Zoltán *A gyógyító sugár* című könyvében:

„Röntgen barátai közé tartozott Flexl professzor, aki Bécsben élt és dolgozott. Így 1896. január 2-án neki is küldött [Röntgen, KL] egy példányt felfedezésének különnyomatából, sőt egy röntgenfelvétellel is megtisztelte. Flexl ezeket a képeket megmutatta Lecher nevű fizikus kollégájának, aki véletlenül tartózkodott Bécsben, és akivel együtt azon a nézetten voltak, hogy a Röntgentől vett értesítést és felvételeket más szakemberekkel is meg kell ismertetni... A prágai Lecher professzor a »Presse« c. neves bécsi lap főszerkesztőjének a fia volt. Lecher, Flexl engedélyével elkérte a beszámolót, valamint a Bécsbe küldött röntgenfelvételeket, és kérésére a főszerkesztő-apa még aznap éjjel a »Presse«-ben szinte szakmai ismertetést írt a felfedezésről. A cikkhez az apa még hozzáfűzött annyit, emellyit egy laikus ember a felfedezéssel kapcsolatban a jövőt illetően elképzelhetett. Néhány nap alatt a bécsi »Presse« cikkét szinte valamennyi európai újság átvette...” (2a).

Egyébként annak „bizonyítéka”, hogy ha valakiről elneveznek valamit, arról ez a valaki néha egyáltalán nem tehet, megtalálható a szóban forgó lap 37. oldalán.

Az „Elemnevek magyarul” című rövid értesítés szerint a Menyelejev-táblázat III. kémiai elemének a neve röntgénium (Rg). Lacza Tihamér szerint a névadáshoz az ötletet az adta, hogy a III. számú elem előállításáról szóló közlemény megjelenésének idején volt 100 esztendeje annak, hogy Röntgen elvégezte első kísérleteit (1).

IRODALOM

1. Lacza Tihamér *Bűvös táblázat. A kémiai elemek kultúrtörténete* Dunaszerdahely, Lilium Aurum 2006:248.
2. Zsebők Zoltán *A gyógyító sugár* Minerva zsebkönyvek Budapest, Minerva 1970:12 (a).

HELYESÍRÁSI KÉRDÉSEK

Hogyan kell írni? – a szerkesztőséghez küldött kérdések

Válaszok: Bősze Péter

- LH hormon, FSH hormon, szexuálissteroid kötő fehérje, centrális feedback mechanizmus

Az LH (*luteinizáló hormon*) és FSH (*tüszőszerkentő hormon*) önmagában kifejezi, hogy ez a két vegyület hormon, tehát a hormon utószó túllírás, szükségtelen: FSH-t, LH-t adunk, FSH-szint, LH-érték stb. A *hormon* szó hozzátétele zavaró. Ha bármilyen okból valaki mégis ragaszkodik hozzá, írja külön: *FSH hormon*, hasonlóan a *laktáz enzim* írásmódhoz.

A másik két kifejezést írjuk magyarul.

A *szexuálissteroid* voltaképpen *szexuálhormon*, magyarul *nemi hormon*. A kötőfehérje: molekulát kötő fehérje, vagyis fehérjeféleség, az 1 : 1-es szabály szerint egybeírjuk, de: vaskötő fehérje. Ekként: a *nemi hormont kötő fehérje* azonos az SHBG-vel (sexual hormone binding globulin).

A „*centrális feedback mechanizmus*” magyarul *központi visszajelzés vagy központi visszajelzési folyamat*.

- Állásfoglalást illetően javaslatot szeretnék kérni az angol orvosi szaknyelvben a klinikai vizsgálatok területén használt *blinded* szó magyarítását illetően. Fellelhető magyar fordításokban a *vak*, *vakosított* és *vakított* szóhasználat is. Én most a *blinded period* kifejezésnél akadtam el, ebben keresem a szó helyesnek ítélt fordítását, de más egyéb szókapcsolat vonatkozásában is érdekelne a véleményük.

A *Magyar Orvosi Nyelv* XIX/2-es számában jelent meg összeállítás az orvostudományi vizsgálatok formáiról. Ebben olvasható:

vak vizsgálat *blind (label) study* csak az orvos tudja, hogy ki kapja a valódi kezelést.

kettős vak vizsgálat *double blind (label) study; double-blind label study* sem az orvos, sem a beteg nem tudja, hogy ki kapja a kezelést.

A *vak* szót jelzőként értelmeztük és különírtuk. Szóba jön a *vakvizsgálat* írásmód is a *vakpróba* mintájára, de a jelzőhalmazodások (előrettekintő, *vak*, *álgógyszeres vizsgálat*) és a *kettős vak* jelző miatt a különírás megfelelőbbnek tűnik. A *kettős vak vizsgálat* más jelentést sugall, mint a *kettős vakvizsgálat*.

A *blinded* és *blind* jelző azonos jelentésű (*in a blind or blinded experiment*); mindkettőt *vak*knak fordítjuk. Nem tudom, hogy a *blinded period* milyen szókörnyezetben fordult elő. Feltételezem, hogy olyan vizsgálatról van szó, amelynek van *vak szakasza* is (*dose-blinded period*), például amelyben a beteg nem tudja, hogy milyen gyógyszert kap. Ismert a *single-blind run-in phase of clinical trials* elnevezés is. Jelentése: a vizsgálat olyan bevezető szakasz, amelyben minden csoport tagja *álgógyszert* kap. Azt mérik fel, hogy erre a betegek miként válaszolnak, vagyis milyen az *álgógyszer* hatása. A *single-blind* magyarul *egyes vak*, avagy egyszerűen *vak*, mert a jelentése azonos. A *run-in phase* esetleg *bekukkantó szakasz* mondható. Ekként: a vizsgálat *vak*, *bekukkantó szakasza*.

- A daganatok immunterápiájában alkalmazott *checkpoint inhibitor* kezeléssel magyar kifejezést nem találtam.

A *checkpoint* magyarul ellenőrző pont; *cell-cycle checkpoints* = sejtköri ellenőrző pontok. A *checkpoint inhibitor* angol fogalmazásként különírandó, de ha magyar nevezetként értelmezem, egybe kell írni, mert jelöletlen birtokos. Ezt is elkerüli a magyar elnevezés. Tehát: ellenőrzőpont-gátló, az ellenőrzőpont-gátlók. Ezeket használják a daganatok immunkezelésében. Pontosán a *cell-cycle*, vagyis a sejtkör ellenőrző pontjairól van szó, amelyek az immunfolyamatokban is meghatározók. Inkább nevezném sejtköreellenőrzőpont-gátlónak, de az ellenőrzőpont tükörfordítás el is hagyható; egyszerűen *sejtkörgátló*. Úgy emlékszem, hogy a sejtkört csak az ellenőrző pontokon lehet gátolni – a sejtmérgezés más dolog. A sejtkör elindításának a gátlása pedig az osztódásgátlás, sejtosztódásgátlás.

- NREM 1. fázis / nREM 1. fázis / NREM1-fázis / nonREM 1. fázis?

REM a *rapid eye movement* betűszója. A Non-REM (NREM) a *Non-rapid eye movement* vonatkozik; ez olyan alvási időszak, amelyben alig van szemmozgás. Három szakaszát különböztetik meg. A kérdésben az első szakaszról van szó. Magyar szövegben nem használom az NREM betűszót, az N-et a *nem* tagadószóval fejezném ki. A *non* helyett mindig a *nem* szócskát használjuk. A *Non-REM* önálló fogalom (egyfajta alvási időszaknak a neve), tehát szóösszetétel, ezért a *nem* szócskát kötőjellel társítjuk: *nem-REM*. Az utótagot szintén kötőjelezzük: *nem-REM-szakasz*, mint a *nem-ST-emelkedés*. A közbeékelődő *első* jelző bontja az összetételt: *nem-REM első szakasz / nem-REM 1. szakasz*.

- Az elektromiogram, illetve elektrookulogram, illetve pletysmográf kifejezéseket lehet-e így magyarosan írni?

Amelyiknek nincs magyar változata, azt magyarosan írjuk. A pletysmográf öszvér írásmód, súlyos helyesírási hiba: pletizmográf a magyaros írás.

- Frontális lebeny epilepszia?

Értelenségem teljes: miért kell használni a frontálist, a szükségtelen idegen jelzőt? A magyar megfelelője: homloki. Ez nemcsak sokkal pontosabb, de helyesírási nehézséggel sem jár. A frontális lebeny magyarul homloki lebeny, szabatosan homloklebeny, és mindjárt nincs semmi gond: *homloklebenyi epilepszia* lesz a szörnyű és magyartalan *frontálislebeny-epilepszia* helyett. Nyomatékkal javaslom újra meg újra minden idegen szószervezet írásával bajlódónak: elsőként keresse a magyar változatot!

- Fűrészfog hullám (alvásbeli hullámalakzatokról van szó)?

A *fűrészfoghullám* az alvászavarok vizsgálatokor látható egyik hullámfajta elnevezése, összetétel: fajtajelölő főnév + főnév társulás.

- Insomnia-hypersomnia szindróma. Lehet esetleg magyarosan: inszomnia-hiperszomnia szindróma? Ugyanígy: hiperszomnia katasztrófa / hypersomnia katasztrófa? (Az első mondatot nem értem: Ez az alvászavarok...)

Rövid válasz: sehogya! Alaptétel: magyarul. Az *insomnia* magyarul álmatlanság, *hypersomnia* pedig kóros (nappali) aluszékonyság, amely leginkább az alvás-ébredés időszakok felborulásához vezet. Megszűnik a helyesírási gond: álmatlanság–aluszékonyság *tünetcsoport* (esetleg *betegség* a tünetcsoport helyett). A *hypersomnia katasztrófa* rettenetes; egyszerűen: *vészes aluszékonyság*.

- Liquor hypocretin 1, illetve a liquor hypocretin szint?

A *liquor* jelentése 'nedv, folyadék', a szervezetre vonatkoztatva *agyvíz* a magyar megfelelője. A *hypocretin* idegpeptid, fehérje, az ilyeneket magyarul írjuk: *hipokretin*. Az agyvíznek a hipokretintartalmáról van szó, és mert jelöletlen birtokos összetétel: *agyvízhipokretin*, *agyvízhipokretin-szint*, de jobb az *agyvíz hipokretinszintje*.

- Mobitz I-II típusú cardialis block?

A *cardialis* teljesen szükségtelen jelző; a *cardialis block* magyarul szívingervezetési zavar. *Mobitz-szívingervezetési zavar*, *I-II-es formájú Mobitz-szívingervezetési zavar* – azaz *I-es* és *II-es formájú*.

- Helyes-e a pre-Böttinger-komplexum kifejezés írásmódja így?

A *Böttinger complex* (BötC) a légzés szabályozó idegtömörülés, magyarul *Böttinger-idegcsoport*. A *pre-Böttinger complex* a *Böttinger-idegcsoport* előtti összekötő idegrostok együttese. Elfogadott magyar nevről nem tudok; esetleg *Böttinger-előtti idegegyüttes* lehetne a neve. Akár magyarul, akár idegenesen írjuk, a személynévhez az elő- és az utótagot is kötőjelezzük.

- Pulzus átvezetési idő (Pulse Transit Time = PTT), illetve radioaktív glukóz PET vizsgálat

A pulzus magyarul érverés, a *pulse transit time* (PTT) az az idő, amely alatt az érveréshullám eljut az egyik verőerőponttól a másikig. A *pulse transit* magyarul *érverésátjutás*; szóösszetétel, mert jelöletlen birtokos szerkezet. Ekként: érverésátjutási idő.

radioaktív glukóz PET

- LH hormon amplitúdó

A legelső válaszban írtam, hogy az LH után a *hormon* szó írása szükségtelen, tehát: *LH-csúcs*. Bosszantó az idegen szó, és az értelmezése is bizonytalan.